

Kişilik Psikolojisi ve Kişilik Kuramları

14

Amaçlarımız

Bu üniteye çalıştıktan sonra;

- 👁️ *kişilik psikolojisi ve kişilik kavramlarını tanımlayacak, kişiliğin gelişimine etki eden biyolojik ve çevresel etkenleri açıklayabilecek,*
- 👁️ *kişiliğin anlaşılması ve incelenmesine yönelik geliştirilen kuramları tanımlayabilecek,*
- 👁️ *kişiliğin değerlendirilmesi için yapılan kişilik testlerinin neler olduğunu ve özelliklerini açıklayabileceksiniz.*

İkizler hakkındaki araştırmalara yönelik bir kavgaydı bu. Her iki kardeş de kendi uzmanlık alanlarındaki dergilerde bu konu hakkında yazmıştı – Eduard, biyolojik; Lothar, toplum bilimsel açıdan karşıt düşmüşlerdi. Kavgalarının coğrafi kaçış noktası Minneapolis'ti. Pek çok gözlemci, Profesör Bouchard ve ekibinin burada tek yumurta ikizleri üzerine yürüttüğü uzun süreli araştırmanın insan kişiliğinin asıl olarak kalıtsal bir öze mi dayandığı, yoksa çevre faktörlerinin mi belirleyici olduğu şeklindeki büyük bilmeceye bir çözüm getireceğini umuyordu. Eduard'ın gözünde her şey çevre kuramcılarının ve bunların felsefi mubataplarının iflaslarını ilan edeceklerine işaret ediyordu. Belli durumlar üzerinde yapılan araştırmalar, daba emzirme çağında ayrılan ve son derece farklı ortamlarda yetiştirilen tek yumurta ikizlerinin son derecede benzer özellikler geliştirdiklerini gösteriyordu. Denizlerle, konum farklarıyla, hatta demir perdeyle birbirlerinden ayrılırlar bile çevreleri karşısında akıl almaz bir kabramanlıkla savundukları doğuştan verili bir programı yerine getiriyorlardı. Birbirleriyle hiç bir temasları olmaksızın, hatta birbirlerinden haberleri bile olmadan aynı marka sigara içiyor; zehir yeşili elbiselere karşı aynı düşkünlüğü geliştiriyor; aynı yaşlarda Linda adında sarışın, dolgun göğüslü bir eşten boşanıyor ve sonunda birbirlerinden yalnızca on kilometre uzaklıkta birer köy okulunda iki yaşlı insan olarak müdürlük yapıyorlardı.

Profesör Bouchard'ın raporları, Lothar'ı, çoğunlukla Eduard'a neşeden yoksunmuş gibi gelen kabkabalara boğuyordu. Lothard, genellikle makaleleri ondan önce okumuş oluyor ve Eduard için mühürlü kapı olan Rus dilinde basılı kıyıda köşede kalmış dergilerden edindiği, geri plan bilgilere dayanarak bu makaleleri sorguluyordu. Lothar araştırma parasının CIA kaynaklarından çıktığını öne sürüyordu. Bouchard'ın ikizlerinin sigaralara, elbiselere, kadınlara, aynı marka arabalara gösterdikleri şaşırıcı düşkünlük yıllar öncesinden senaryolaştırılmıştı. Bouchard'ın projesi de on beş yıl öncesinin adı çıkmış Cyril-Burt skandalı gibi sonuçlanacaktı: O zamanlar, sözüm ona zekanın kalıtsallığını kanıtlayan bir ikizler araştırmasının ampirik verilerinin büyük ölçüde sahte olduğu ortaya çıkmıştı.

Eduard bu tür itirazlara her zaman tepki gösterirdi. Lothar'ın "gen fraksiyonu" karşısındaki polemiklerinin aslında neyi hedeflediğini bildiğini sanıyordu: Bu, babasının Eduard'a yakıştırdığı "doğuştan yetenek"ti. (Lothar'a göre) Eduard'ın durumunda, yetenek hanesine yazılmış artı puan, babasının bir vebmi olmanın ötesine geçmezdi. Babaları, kendi hırsını tıp biliminde tatmin edemediği için kendi düşlerini ilk doğan çocuğuna, toplumbilim diliyle söylersek, eline ilk geçene yansıtmıştı. Lothar bu yansıtmanın gerçekte Eduard'a belli avantajlar sağladığını kabul ediyordu. Babasının, beşiğine konmuş olduğunu iddia ettiği sözü geçen tartışmasız yetenek, Eduard'da, her şeyden önce, babasının tek yanlı ve kör güveniyle uyanmıştı. Lothar çevre teorisini savunuşunda şu iddiaya varıyordu: Evet, kesinlikle kendisi, Lothar, eğer Mozart ya da Einstein'ın evinde yetişmiş olsaydı, bu adamlarda olduğu iddia edilen debaya atfedilen başarıların aynısını dünyaya mutlaka bahşetmiş olacaktı.

Kaynak: SCHNEIDER, Peter, "Paarungen", Rowohlt-Berlin Verlag GmbH, Berlin, 1992. (Çev.) İlknur İgan, "Çifleşmeler", Alfa Yayınları, 1997.

GİRİŞ

İnsan için en ilginç konulardan birisi kuşkusuz insanın kendisidir. İnsanın kendini tanıma isteği ve amacı, insanlık tarihi boyunca onun sayısız çabalarında görülmüştür. Örneğin, güzel sanatlar-resim-,edebiyat, din, felsefe, tıp bilimleri; ve nihayet 19.yüzyılda önem kazanan bilimsel çalışmalar yoluyla insan, içinde yaşadığı çevresini, bu çevrede yer alan olgu ve olayları anlamaya ve yorumlamaya çalışmıştır. Shakespeare, Dostoyevski gibi yazarların, insan özelliklerini derinlemesine betimlemeleri; Camus, Kierkegard ve Sartre gibi yazar ve filozofların yapıtları; kültürlerin ayrı ayrı ya da bir kültürün kendi içinde nesilden nesile aktardığı gözlem ve genellemelerin hepsi, insan davranışları ve insan doğası hakkında bilgi birikimine neden olmuştur. Tüm bu doğal süreçler ve bilinçli çabalar, kişiliğin, yani insanın, kendini anlama, başkalarını da anlama, inceleme ve çalışmalarına temel sayılacak fikir, görüş ve denenceleri (hipotez) sağlamıştır. Ancak, kişiliğin psikoloji dalı içinde incelenmesi, bilimsel metodolojinin (yöntembilim) uygulanmasını da beraberinde getirdiğinden, oldukça yeni bir gelişme sayılır.

KİŞİLİK PSİKOLOJİSİ VE KİŞİLİĞİN TANIMI

Kişilik psikolojisi, insanlar arasındaki "bireysel ayrılıkları" oluşturan özellikleri -değişkenleri- saptamak yoluyla, bireylerarası ve bireyiçi ayrılıkları inceler. Böylece, her insanın kendine özgü olan bireyselliğini (emsalsizlik, benzersizlik) ya da diğer insanlarla olan ortak özelliklerini (benzer yönlerini) betimler. O halde kişilik psikolojisi, genelde bireysel ayrılıkları oluşturan "bağımsız değişkenleri" belirlemek yoluyla davranışın düzenli oluşunu ve böylece davranışların yordanabileceğini olanaklı kılmaya çalışır. Ancak, bu açıklamadan, "kişilik psikolojisi" ile "bireysel ayrılıklar psikolojisinin" birbiriyle tümünden binişen iki psikoloji alanı olduğu düşünülmemelidir. Bu iki alanın vurguladığı konular farklıdır. Şöyle ki: Bireysel ayrılıklar psikolojisi, gerçekte gözlenen özellikler (yaş, cinsiyet, kilo, göz rengi, ırk, kardeş sayısı vb.) boyutunda bireylerarası ayrılıkları incelerken; kişilik psikolojisi, çoğunlukla vardanan özellikler boyutunda ve örgün bir bütün olarak bireyi ele alarak incelemelerine yön verir. Kişilik psikolojisinde bazı kavramların tanımlanması önemlidir. Bunlar, kurultu ve vardama'dır.

Kurultu (Construct): Bireyin içsel durumları ya da özellikleri hakkında ileri sürülen ifadelerdir. Genellikle bu ifade ya da kavramların oluşması, mantıksal bir süreç sonucudur ve belirli sayıtlara dayanan kuramsal özellik taşır. Geçerliği, yararlı ve ekonomik olma esasına dayanır. Örneğin, zeka ve kişilik birer kurultudur.

Vardama (Inference): Gözlenen ve ölçülen olaylardan, özellikle sayısal veri ve olgulardan, henüz gözlenmeyen olay ve olguların yordanmasıdır. Yani, eldeki verilerin ötesine gidilerek olaylararası ilişkileri ve bu ilişkiler sonucu ortaya çıkabilecek olayları yordamak, vardamada bulunmak demektir. Yordamalar sayısal veri analizine dayandığından oldukça güvenilirdir ve sağdanabilme (sınanarak doğrulanabilme) özelliğini taşır. İstatistiksel vardama iyi bir örnek olarak düşünülebilir.

Kurultu ve Vardamanın İlişkisi: Kurultuların geliştirilmesi vardama sürecini gerektirirken, herhangi bir vardama işleminde de kurultulara başvurulabilir. İkisini ayırtetmek gerekirse kurultunun kuramsal ve mantıksal; vardamanın ise denebilir ve sınanabilir olduğu söylenebilir.

Kişilik psikolojisi, insanlar arasındaki "bireysel ayrılıkları" oluşturan özellikleri-değişkenleri-saptamak yoluyla, bireylerarası ve bireyiçi ayrılıkları inceler.

Kurultu, bireyin içsel durumları ya da özellikleri hakkında ileri sürülen ifadeler, vardama ise gözlenen ve ölçülen olaylardan, henüz gözlenmeyen olay ve olguların yordanmasıdır.

Emsalsizlik, bireyi başkalarından ayıran ve kendine özgü olduğu oluşturan tüm davranışsal özelliklerdir.

KİŞİLİĞİN TANIMLANMASI

Kişilik kavramı bir kurultudur. Çünkü kişilik doğrudan doğruya gözlenemez. Gözlenebilen ve ölçülebilen davranışlardan ve olaylardan, yaşantılardan vardadır. Gözlenenlerin ve "ölçülenlerin" ötesine gidilerek, bu davranışların temelindeki psikolojik yapıyı, süreçleri ve organizasyonu keşfetme, kişilik psikolojisinin kuramsal ve deneysel çalışmalarının amacıdır. Kişiliği tanımlama çabaları yüzlerce tanımın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu tanımlar, çoğunlukla belirli bir kişilik kuramı çerçevesinde oluşturulmuş; kuram sayısı kadar farklı "kişilik" tanımını ortaya çıkmıştır. Eldeki tanımlar "kişilik nedir?" sorusunu yeterli bir şekilde yanıtlayamasalar da psikologların çoğunun üzerinde anlaşabildiği hemen hemen tüm tanımlar için geçerli olan bazı anahtar kavramlar üzerinde durmakta yarar vardır. Bunlardan birisi, emsalsizlik ya da bireye özgülük (uniqueness) kavramıdır. Emsalsizlik, bireyi başkalarından ayıran ve kendine özgülüğü oluşturan tüm davranışsal özelliklerdir. Birey bu özellikleri, biyo-psikososyal gelişim süreci içinde yer alan koşullar ve geç girdiği yaşantıların bir sonucu olarak kazanır. O halde bireyin emsalsiz olma nedenlerinden başlıcası, geçirdiği farklı gelişim ve öğrenme yaşantılarıdır.

Daha önce de değinildiği gibi, insanların birbirlerine benzeyen yanları olduğu gibi ayrılan yanları da vardır. Bu benzerlikler veya farklılıklar -ayrılıklar- davranışların zaman içinde kazandığı özelliklerden kaynaklanmaktadır. Kişilik alanında çalışan psikologlar bu benzerlik ve farklılıklarla onların sürekliliği ile ilgilenir. Bunun nedeni, kişiliği oluşturan davranış ve tutumlarda zaman içinde gözlenen süreklilik; dolayısıyla tutarlıktır. Bu özelliğin altında yatan ana fikir; kişiliğin yavaş yavaş oluşan, aniden değişip gelişmeyen kişiye özel bir davranışsal özellikler bütünü olduğudur. Kişiliğin, yavaş da olsa değişebilmesi davranışlara, onların yapıma nedeni, ortam ve koşullarına bağlıdır. Çünkü, oluşan kişilik bulunduğu aşamada davranışları etkiler ve onların da zaman içinde değişmesine neden olur. O halde davranış ve tutumlardan oluşan, oluşmasını sürdüren kişilik, davranışları etkiler ve etkilenen davranışlar da kişiliği tekrar etkiler. Bu aktif bir etkileşim sürecidir; davranış, tutum ve kişiliğin birbirinden bağımsız olarak düşünülmemesi gerekir. Bu da başka bir anahtar kavramın ortaya çıkmasına neden olur. Genel anlamda kişilik ve davranışlar arasındaki etkileşim; kişiliğin gelişiminin sürekliliği, davranış ve tutumlarda gözlenmesi beklenen tutarlılık gibi unsurların örgün bütünlüğü, psikolojik işlevsellik kavramını dikkate getirir.

Psikolojik işlevsellik, bireyin yaşamında yer alan temel amaç ve yönelimler, bunlara bağlı davranışlar arasındaki ilişkidir. Bir başka deyişle, organizmanın, kalbin atışı, sindirim gibi biyolojik işlevleri değil; öğrenme, dikkat, bellek, algı, duygu, düşünce vb. gibi psişik anlam kazanan davranışlar önemlidir. Kişilik incelenirken genellikle yetişkin birey ele alınır. Kişiliğin, doğumdan itibaren tüm gelişim süresince çeşitli öğrenme ve yaşam deneyimleri sonucu yetişkinlik döneminde belirginleştiği; davranışların bir örüntü içinde süreklilik ve tutarlılık özelliklerini kazanarak bütünleştiği düşünülecek olursa, bu doğaldır.

Kişilik tanımlarını incelerken yukarıdaki bilgilerin ışığında başlıca iki noktaya dikkat edilmelidir. Bunlar:

- Kişilik tanımı genellikle araştırmacının yöneleceği davranışları ve bunları incelemek için kullanacağı teknikleri seçmesinde yönlendirici olmalıdır.
- Kişiliğin yanlış veya doğru tanımı yoktur.

Şimdiki halde elimizdeki en çalışır ve geçerli gözüken kişilik tanımı şöyle formüle edilebilir: Kişilik, bireyin çeşitli durumlardaki özel davranışlarda ifadesini

Psikolojik işlevsellik, bireyin yaşamında yer alan temel amaç ve yönelimler, bunlara bağlı davranışlar arasındaki ilişkidir.

Kişilik, birey(ler)in çeşitli durumlardaki özel davranışlarda ifadesini bulan yapısal ve dinamik özelliklerinin tümüdür.

bulan yapısal ve dinamik özelliklerinin tümüdür. Bu özellikler onu başkalarından ayıran sürekli ve tutarlı olan davranışlarıdır (bireyin emsalsizliği). Bu tanım oldukça geniş kapsamlı olup aşağıdaki boyutları içermektedir:

- Kişilik, bir yapı ve dinamiği kapsar; yani kişilik, parçalar (davranış) ve bunlar arasındaki ilişkilerle biçimlenir. Bu anlamda kişiliğe bir sistem, bir bütün gözüyle bakmalıdır.
- Kişilik, davranışsal açıdan betimlenir. Araştırmacı davranışları gözleyebilir; çeşitli teknik ve yöntemlerle, ölçme araçlarıyla ölçebilmelidir.
- Tutarlılık boyutu önemlidir. Kişilik denince bireyin kendi içindeki ve bireyler arasındaki ilişkilerinde davranışsal tutarlılığı ima edilir.
- İnsanlar, başkalarıyla grup etkileşimi içinde yaşarlar. Öğrenme yoluyla kazanılan davranışların betimlenmesi açısından önemli olan bu boyut, kişilik tanımında kapsanmalıdır.

KİŞİLİĞİN GELİŞMESİ

Kişiliğin gelişmesinde rolü olan etkenleri iki genel grupta inceleyebiliriz:

- Biyolojik Etkenler
- Çevresel Etkenler

Biyolojik Etkenler

Kalıtsal Etkenler

Saç, göz ve ten rengi gibi özellikler doğrudan kalıtıma bağlanabilir. Kişiliğin gelişmesinde kalıtsal etkenlerin rolü oldukça karmaşıktır. Belirli kişilik özelliklerini tek başına ne kalıtıma ne de çevre etkilerine bağlayabiliriz. Davranışlarımızın gelişmesinde ve nitelik kazanmasında her ikisinin de etkileri vardır. Önemli olan, kişiliğin oluşmasında çevre mi yoksa kalıtım mı etkindir sorusuna yönelik tartışma yerine, biyolojik-kalıtsal etkenlerle çevresel etkenlerin etkileşimi sonucu kişiliğin nasıl geliştiğinin incelenmesidir.

Fiziksel Yapı

Genel olarak bireyin fiziksel yapısının, bazı davranışlarını, dolayısıyla kişiliğini etkilediği söylenebilir. Bedenindeki sakatlık, eksiklikten dolayı mutsuz olan ve içine kapanan insanlara çevremizde sıkça rastlarız. Örneğin, bir delikanlının kuvvetli, yakışıklı ve sağlıklı görünümü nedeniyle arkadaş grubundaki kabulünün, prestijinin, aynı yaştaki zayıf, çelimsiz ve sağlıksız bir delikanlınınkinden farklı olması beklenebilir. Bunun sonucu olarak, birinci delikanlının ikinciye oranla kendine daha güvenli, sosyal, girişken, atılgan ve başarılı olma gibi özellikleri geliştirmesi beklenebilir.

Çevresel Etkenler

Kişiliğin gelişiminde çevrenin etkileri, döllemeden başlayarak sürer. Örneğin, hamilelik sırasında yetersiz beslenmenin, gelişmekte olan fetüs üzerinde olumsuz etkilerinin olması; ilaç, alkol, tütün, vb. gibi madde bağımlılığı olan annelerin çocuklarında da aynı maddeleri kullanmaya yatkınlığın olması; ya da hamilelikte geçirilen aşırı heyecanlı yaşantıların bebekte de aşırı hareketli olma gibi sonuçları ortaya çıkarması... Bu gibi bilimsel yünden açıklanabilen sonuçların yanısıra bir de eskiden beri yaygın olan ancak yanlış ve bilimsel geçerliği olmayan birtakım düşünce veya inançlar da vardır ki, bunlar bizi yanıltmamalıdır. Örneğin, hamileyken garip, çirkin birşeye bakan kadının çocuğunun da garip, anormal olacağı; yi-

ne hamileliğinde kültürel faaliyetlere katılan, çok okuyan kadının çocuğunun da sosyal, entellektüel, zeki ve kültürlü olacağı gibi.

Daha önce araştırma bulgularına dayalı olarak verilen örneklerle anlatılmak istenen, annenin doğum öncesi dönemde geçirdiği çeşitli yaşantıların -beslenme, heyecansal vb. -bazen dolaylı olarak bebeğe, daha anne karnındayken başlayan etkilerinin olabileceğidir.

Doğum sonrası ilk yaşantıların, çocukluğun ilk yıllarındaki yaşananların ve çevre etkilerinin, ilerleyen yıllardaki kişilik gelişimine olabilecek etkileri de önemlidir. Çevresel uyarıcı eksikliği, yoksunluğu ya da zenginliğinin etkilerini incelemek için yapılan bazı araştırmalar sonuçları bakımından oldukça dikkate değerdir. Örneğin, çevre zenginleştirilmesi ile ilgili bir araştırma serisi Harlow ve Zimmermann (1959) tarafından gerçekleştirilmiştir.

Maymunlarla yapılan bu deneylerde yavru maymunlar rahat kafeslerde tek başlarına beslenip büyütülmüşlerdir. Kafeslerde anne yerine tel ve havlu türü kumaşla kaplı manken anneler kullanılmıştır. Bir grup yavrunun beslenmesi için biberonlar "havlu" anneye; diğer grup için ise "tel" anneye yerleştirilmiştir. Deney süresince tel anneden beslenen yavruların giderek zamanlarının büyük bir kısmını "havlu" annenin yanında geçirdikleri izlenmiştir.

Bu deney dizisinden iki sonuç çıkartılabilir. Birincisi, maymunların anneye yakın olma ve ona dokunma güdüsüne doğuştan sahip oldukları; ikincisi ise, anne seçimi ile beslenme arasında bir bağlantı olmamasıdır. Eğer anne ile geçirilen zaman beslenmeye bağlı olsaydı, "tel" anneden beslenen maymunların zamanlarının çoğunu "tel" annenin yanında geçirmeleri beklenirdi. Oysa, yavru maymunlar sütü "tel" annedeki biberondan emmiş olmalarına karşın zamanlarının büyük bir kısmını "havlu" annenin yanında geçirmişlerdir ("havlu" anne, daha yumuşak ve sıcak olması nedeniyle gerçek anneye benzemektedir).

Harlow'a göre, yavru maymunun başlıca doyum kaynağı yalnız beslenme değil, aynı zamanda gerçek anneye benzeyen "havlu" anneye fiziksel temastır. O halde, yavru maymunun, "öğrenilmemiş dokunmanın verdiği rahatlık" diyebileceğimiz bir gereksiniminden söz edilebilir. Havlu annenin bile gerçek bir annenin yerini tam anlamıyla tutamadığı zamanla gözlenmiştir. Maymunlar büyüyüp geliştikçe saldırgan ve anti-sosyal olmaya başlamışlar; olgunluk dönemine eriştiklerinde de normal büyüyen karşı cins maymunlarla cinsel ilişkiye girme güçlükleri gösterdikleri gözlenmiştir.

İnsanlarla yapılan sayısız çalışmaların sonuçları da benzer doğrultudadır. Anne ile bebek arasında, eğer anne, çocuğun gereksinimlerinde zamanında ve uygun tepkilerle karşılık verecek kadar dikkatli ve duyarlı ise, örneğin, ağladığında kucığına alması, altını ıslattığında geciktirmeden temizlenmesini sağlaması, düzenli beslemesi, vb. sağlıklı bir ilişki, bağlılık kurulacaktır. Bu ilişkide etkileşimi güçlendiren annenin diğer eşlik edici davranışları ise gülümseme, kucaklama, göz teması, uygun ses tepkilerini verme, vb.dir.

Harlow ve Zimmermann'ın deneyinde açıklanmaya çalışılan nedir?

Kültürel Etkenler

Kişiliğin gelişiminde en önemli etkenlerden biri olan çevresel etkenler arasında çocuğun sosyal çevresi ile olan ilişkileri ve etkileşimi büyük önem taşır. Birey yaşadığı toplumda diğer insanlarla sürekli bir sosyal alışveriş, etkileşim içindedir. İçinde yaşanan her toplumun kendine özgü bir kültür yapısı, yaşama biçimi, tö-

re ve gelenekleri, amaç ve tutumları vardır. Çocuk, içinde yaşadığı toplumdan ve kültüründen etkilenir. Kültür çocuğa nelerin öğretileceğini belirler. Kültürün bireyden bazı beklentileri vardır. Bir dereceye kadar çocuğun yaşantılarının çeşitliliği ve genişliği kültür tarafından saptanır. Tüm kültürlerde çocukların beslenmesi, büyütülmesi, hastalıklardan korunması, cinsel ve saldırganlık dürtülerini kontrol etme yollarının öğretilmesi yer alır. "Kültür'ün", bireyin çocukluktan başlayarak süren kişilik gelişiminde ve psikolojik olgunlaşmasında önemli rol oynayan sosyal etkileşim bağlamında değerlendirilmesi sonucu ortaya çıkan anlamının, burada açığlanmasında yarar vardır.

"Kültür" günlük dilde, sanat, edebiyat ve felsefe gibi güzel ve yüksek sanatlar anlamına gelir ki, bu bağlamda kişinin bireysel gelişmesiyle eş tutulur. Kültür kavramının sosyal bilimlerdeki anlamı ise çok daha geniş kapsamlıdır. Şöyle ki, "Kültür, bir toplumun yaşama, türünü sürdürme, örgütlerini düzenleme, öğrenilmiş davranış biçimlerini, bilgi, inanç ve insanlarla oluşan tüm etkinlikleri karşılamak ve gereksinmelerini yerine getirmek için geliştirdiği bir yaşam biçimidir. Kültür, bir anlamda, insanın çevresine katkısıdır; bir toplumun üyesi olarak, insanın yaptığı, düşündüğü ve sahip olduğu herşeydir. Değerler, inançlar, idealler, gelenek ve görenekler, sosyal ilişkiler bu tanıma girer."

Ailenin Etkileri

Kişiliğin gelişiminde aile ve çocuk etkileşimi de çok önemlidir. Bu etkileşim sürecinde önemli bir olgu, toplumsallaşmadır. Toplumsallaşma, çocuğun ailesi ve içinde bulunduğu sosyal grubu tarafından kabul gören, gelenek, töre ve beklentilere uygun davranışları geliştirmesi sürecidir. Kalıtsal sınır ve gizilgüçleri (potansiyel) içinde çocuk, çeşitli sosyal özellikleri geliştirebilir. Birey, daha çok cinsiyetine, sosyal ve dinsel grubuna uygun davranışları öğrenir. Toplumsallaşma, ilk önce ailede başlar. Aile topluluğundaki en önemli kişi ise annedir. Çocuğun özellikle annesiyle geçirdiği ilk yaşantıları daha sonraki kişilik özelliklerini etkilemesi bakımından çok önemlidir.

Aileden başka diğer sosyal grup ve kurumlar da kişiliğin gelişmesini ve yeni davranış örüntülerinin kazanılmasını etkiler. Örneğin, okul ve arkadaş grupları. Ayrıca gazete, radyo, televizyon, sinema, vb. gibi kitle iletişim araç ve ortamları da kişiliğin oluşmasına etki yapabilecek yeni tutum ve davranışların kazanılmasında önemli rol oynarlar.

Kültür, bireyin çocukluktan başlayarak süren kişilik gelişiminde ve psikolojik olgunlaşmasında önemli rol oynayan sosyal etkileşim bağlamında değerlendirilmelidir.

Toplumsallaşma, çocuğun, ailesi ve içinde bulunduğu sosyal grubu tarafından kabul gören, gelenek töre ve beklentilere uygun davranışları geliştirmesi sürecidir.

Kişiliğin gelişmesinde rol oynayan başlıca etkenler nelerdir? Siz de kendi kişiliğinizin gelişmesinde sözü edilen etkenlerin etkisini tartışınız.

SIRA SİZDE

KİŞİLİK KURAMLARI

Kişilik kuramları birkaç açıdan önemlidir. Bunlar,

- Karmaşık davranışların kısa ve açık ifadesini sağlamaları,
- Mevcut bilgilerin anlamlı bir bütün oluşturacak şekilde bir araya getirilmesi;
- Yeni olgu, görüş ve bilgilerin oluşması, araştırmaların teşvik edilmesi, yordamaların yapılmasına olanak vermesidir.

İdeal olarak bir kişilik kuramı şu kapsamı içerebilmelidir: "Kişiliğin ne olduğu, nasıl oluştuğu ve çalıştığı, kişiliği tanımlarken ne gibi kurultulara -örneğin, güdü, treyt, tutum, gereksinim, eğitim, vs.- başvurulduğu; kişiliğin nasıl örgütlendiği hakkında kısa, açık ve anlaşılabilir ifadeler, kavramlar."

Kuram, gerçeği açıklamaya çalışan, sınanmamış, kapsamlı bir potansiyel denenceler bütünü ya da bir spekülasyondur.

Bu kapsam bizi şöyle bir tanıma götürür: Kuram, gerçeği açıklamaya çalışan, sınanmamış, kapsamlı bir potansiyel denenceler bütünü ya da bir spekülasyondur. Diğer bir deyişle, kuramcı tarafından ortaya atılan bir ilkeler grubudur. Bu ilkeler grubunun kapsamında sistematik olarak düzenlenmiş birbiriyle ilintili birçok temel sayıltı ve işevuruk (operasyonel) tanım bulunur. Bir kuramdaki sayıltılar ve tanımlar, belirli kurallara göre sınanabilen, geçerliği sağlanabilecek özellikteki ifadelerdir. Sayıltılar arası ilişkilerin açık ve anlaşılır olması ve sayıltıların belirli kurallara göre birleştirilmesi sonucu bir kuramdan çeşitli denence ve görgül sonuçlar çıkartılabilir. Kuramın kapsamındaki sayıltıların içeriği, o kuramın ayırtedici özelliğini oluşturur.

Sayıltıların dakiklik derecesi, sayıltıların birbiriyle olan ilişkilerindeki açıklık ve sınanabilirlik özelliği ise, kuramın ne denli yararlı olduğunu belirler. Kişilik kuramlarındaki sayıltılar, en dakik olanından en görelî olanına kadar değişebilmektedir.

Mevcut kişilik kuramları genellikle kişiliği iki yönde ele alırlar:

- Tüm insanların davranışlarındaki ortak özellikler;
- İnsanlar arasındaki bireysel ayrılıklar.

Ortak özellikler, kişiliğin "özünü" (core of personality); bireysel ayrılıkları oluşturan özellikler ise kişiliğin "yüzeyini" (periphery of personality) temsil eder.

Kişiliğin özünü oluşturan özellikler, doğuştan mevcut olan, değişmeye dirençli, yaşam boyu bireyin davranışlarını geniş çapta etkileyen eğilimler, yatkınlık ve yetenek gibi özelliklerdir. Kişiliğin yüzeyini oluşturan bireysel ayrılık özellikleri ise başkaları tarafından kolayca gözlenebilen, öğrenmeyle kazanılmış, bireyin davranışlarını sınırlı bir şekilde etkileyen davranışlardır. Doğuştan var olan özellikler, bir gizilgüç olarak tanımlanır ve bunlar belirli koşul ve ortamlarda belirli yaşantılar sonucu (ödül, ceza, vb.) biçimlenirler. Çevreyle etkileşim sonucu özün kapsamındaki özellikler bu şekilde oluşarak, somut, kalıplaşan (bireyin yüzeysel özellikleri) özellikler olarak belirirler. Böylece bireye özgü olan davranış tarzları ya da onu diğerlerinden ayıran özellikleri saptanır. Kişiliğin özü ile yüzeyi arasındaki bağı bir örüntü içinde gelişmesine, "kişilik gelişimi süreci" denir.

Kişilik Kuramlarının Durumu

Kişilik psikolojisi kitaplarında karşılaşılan kuramlar çoğunlukla kendi kuramcısının adı ile tanınırlar. En sık karşılaşılan kuramcılar Freud, Jung, Adler, Horney, Sullivan, Murray, Lewin, Allport, Cattell, Sheldon, Rogers, Erikson, Kelly, Maslow ve Angyal'dır. Bu kuramcılarının kuramları bazen aşağı yukarı aynı görüş ve yaklaşımı anlatan sayıltı, kavram ve ilkeleri savunduklarından temsil ettikleri yaklaşım adıyla anılırlar. Örneğin, insancıl- hümanistik; psikoanalitik; davranışçı; treyt vb. gibi.

Kişilik kuramlarının bilimsel kuram olma özelliklerinin çoğundan yoksun oldukları, kişilik alanıyla ilgili sorunların tümünü ya da çoğunluğunu yanıtlayacak kapsamlı tek bir kuramın olmadığı görülür. Varolan kuramların daha çok kişilikle ilgili sorunların yalnız bir bölümünü yanıtlamaya ya da açıklamaya yarayan; kuramdan çok bir görüş, bir anlayış olarak kabul edilmelerinin daha doğru olacağına işaret edenler de vardır.

Bazı açılardan yetersiz olmalarına karşın kişilik kuramlarının hiç yararlı olmadıkları kanısına varılmamalıdır. Varolan kuramlar, araştırmacıyı açık sonuçlara götürmese de davranışlar hakkında birtakım ilgili sayıltıları belirler; genel olarak araştırmayı teşvik eder; araştırmacıya yön verirler. Yeni fikirlerin oluşturulmasında, merak ve soruların doğmasında, kuşkunun uyanmasında etkili olurlar. Örne-

Ortak özellikler, kişiliğin "özünü"; bireysel ayrılıkları oluşturan özellikler ise kişiliğin "yüzeyini" temsil eder.

ğin, Freud'la başlayan kuramcılık çabaları, kişilik alanındaki çalışma, inceleme, araştırma ve kuramsal yaklaşımlara ışık tutmuştur.

Bu bölümde sunulacak olan kişilik kuramları, genel olarak psikolojideki önem ve etkileri; kişiliğin araştırılmasında insana bakış açılarının farklılığı ve tarihsel gelişim sırası içinde birbirlerini etkileme, belirli görüş ve yaklaşımları yansıtmaları nedeniyle seçilmiş olan kuramlardır.

Psikoanalitik Kuram

Sigmund FREUD (1856-1939) tarafından geliştirilmiştir. Yaşamının büyük bir bölümü Orta Avrupa kültüründe geçmiş olan Freud'un kuramını geliştirirken, bu kültürün tüm verilerinden etkilendiği ve yararlandığı görülür. Kuram, zamanın-Viktorya Dönemi- orta ve yüksek toplum kesimlerini temsil eden "hastalara" ait klinik gözlem verilerine dayanarak geliştirilmiştir.

Kişilik Yapısı

İnsan organizması bir enerji sistemidir. Enerji, enerjinin dağılımı ve davranışlara dönüşmesi biçiminde uyarlamalarla, Freud, fizik biliminden yararlanmaktadır. Fizik bilgini Helmholtz'un "enerjinin korunumu" -conservation of energy- ilkesine göre de fizik enerji aktarılabilir; şekil değiştirebilir; ancak, hiçbir zaman yok edilemez görüşü, psikoanalitik kuramın temel görüşlerinden birine, yani insanın dinamik bir enerji sistemi olduğu görüşüne temel oluşturmuştur.

Başlıca dürtüler cinsellik ve saldırganlık dürtüleridir. Özetle, insan bir enerji sistemidir; cinsellik ve saldırganlık dürtüleri tarafından güdülenir ve hazzın sağlanması için davranır, gerginliğini azaltmak için çabalar. İnsan, görünürde yasal ve toplumun beklentileri doğrultusunda davranır; ancak, davranışlarının nedenlerinin çoğunlukla farkında değildir; içgüdülerine sürekli gem vuran toplumun kısıtlamalarıyla çatışma halindedir.

Kişiliği tanımlarken iki zihinsel yaklaşım bütünlük içinde ele alınır. Bunlar: Yapısal ve topografik görüşlerdir.

Yapısal görüş, zihinsel yaşamın birbiriyle çatışma halinde olan ancak birbirini tamamlayan öğelerini, id, ego ve süperego olarak tanımlar.

İd: İnsan zihninin biyolojik yapısı olup, daha sonra ego ve süperegonun üzerine geliştiği kişilik sisteminin en ilkel yapısıdır. İd, psişik enerjinin kaynağıdır. Yaşam, ölüm, cinsellik ve saldırganlık gibi dürtülerden oluşur. İd, haz ilkesine (pleasure principle) göre çalışır. Yani, kaygı, acı ve tehditten kaçınarak hazzı gözetir. Bu sürece birincil süreç (primary process) denir. Haz ilkesi doğrultusunda hareket eden id, şımarık bir çocuk gibi isteklerinin anında ve hemen doyurulmasını; tam bir doyumu ister. Mantıksız, bencil ve bireyseldir.

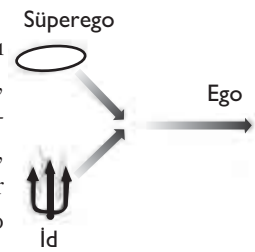
Ego: İd hazzı; ego ise gerçeği arar. Egonun başlıca amacı ve işlevi, idin aşırı isteklerine karşı onları gerçeklere uygun bir biçimde doyuma ulaştırmaktır. Buna, ikincil süreç (secondary process) denir. Bu süreç gerçeklik ilkesine (reality principle) dayanır. Egonun başlıca özellikleri arzu ve ihtirası fantaziden ayırabilmesi, engellemeler karşısında hoşgörülü olması; uzlaştırıcı ve zaman içinde değişebilir olması nedeniyle bazı algısal ve bilişsel beceriler geliştirebilmesidir. Özetle, ego mantıklı, gerçekçi ve hoşgörülüdür.

Süperego: Süperego toplumsal aktarımın ürünü olan ahlaki işlevlerin temsilcisidir. Ulaşılmak istenen idealleri, mükemmeli kapsar. Başlıca işlevi, davranışları, toplumun beklenti ve kuralları doğrultusunda kontrol etmektir. Bunu yaparken ceza (bireyin suçluluk duyması-vicdan-aşağılık duygularına kapılması) ya da ödül (gururlanma, kendini beğenip takdir etme-vicdan rahatlaması) kullanır.

*Sigmund Freud
Psikoanalitik
Kuramın kurucusu.*

Yapısal görüş, zihinsel yaşamın birbiriyle çatışma halinde olan ancak birbirini tamamlayan öğeleri id, ego ve süperego olarak tanımlar.

Freud'un kişilik yapısını oluşturan parçalar.

Topografik görüş, kişilik sisteminin veya zihinsel yaşamın yüzeysel yapısını oluşturan betimleyici özellikleri bilinçaltı-dışı, bilinçöncesi, bilinç olarak tanımlar.

Freud ilerleyen yıllarda ego ve işlevlerine daha çok önem vermiştir. Bu gelişme, daha sonra başta kızı Anna Freud olmak üzere aynı çizgideki "ego psikologları" ya da "sosyal görüşlü psikoanalistler" (Alfred Adler, Karen Horney, Erik Fromm, H. Stack Sullivan) tarafından sürdürülmüştür.

Topografik görüş, kişilik sisteminin veya zihinsel yaşamın yüzeysel yapısını oluşturan betimleyici özellikleri, bilinçaltı-dışı (unconscious), bilinçöncesi (pre-conscious), bilinç (conscious) olarak tanımlar.

Bilinçaltı-dışı, Freud'un kuramında en çok üzerinde durduğu kavramlardandır. Davranışların nedenlerinin geçmiş yaşantılara dayandığı; bu yaşantılara ilişkin duygu, düşünce ve güdü gibi psikolojik olguların izlerinin bilinçaltını oluşturduğu varsayılır. Bilinçaltını çözümlenmek için başlıca teknikler olarak düğ analizi ve serbest çağrışım teknikleri kullanılır. Bu tekniklerin bireyin anlaşılması ve psikolojik tedavisinde kullanılması psikoanaliz (psikoanalitik tedavi) adını alır. Bilinçöncesi ise bilince en yakın kısımdır. Bilinçaltının kolayca bilince gelebilecek, hatırlanabilir kısmıdır. Bilinç, kişilik sisteminde yapısal öğelerden egoya denk düşen kısımdır. Yani gerçeklikle açıklanan, farkında olunan zihinsel öğedir.

Özetlenirse, ego bilinci; id ise bilinçaltını temsil eder.

KİŞİLİK GELİŞİMİ

Psikoseksüel Gelişim Dönemleri

Psikoanalitik kuramda kişiliğin başlıca beş dönemden geçerek geliştiği ya da yetişkinlikteki kişilik örüntüsünün temellerinin atıldığı ileri sürülür. Belirtilen yaş sınırları mutlak sınırlar değildir.

- Oral Dönem (0-1 yaş)
- Anal Dönem (1-3 yaş)
- Fallik Dönem (3-6 yaş)
- Latens Dönem (6-11 yaş)
- Genital Dönem (11 yaş sonrası)

Kişilik gelişmesine getirdikleri bakımından ilk üç dönemin önemi büyüktür. Bu dönemlerin herhangi birinde aşırı doyum sağlama ya da engellenmelere bağlı doyumsuzluk sonucu saplantı olabilir. Belirli bir döneme ait saplantısı olanlar, o döneme ait davranış özelliklerini yıllar sonra dahi gösterebilirler. İlk üç döneme "pregenital dönemler" de denir.

- Oral Dönem (0-1 yaş): Bu dönemde ağız en önemli organ ve haz kaynağıdır. Dönemin en önemli özelliği çocuğun anneye bağımlılığıdır; diğer bir özelliği ise alıcılık-içe alma-dır. Örneğin, emme, parmak emme ve diğer ağız hareketleri başlıca doyum faaliyetleridir. Bu dönemin doyum ve doyumsuzluklarına bağlı yetişkinlikteki olası oralite özelliklerine, sigara içme alışkanlığı, kinayeci ve münakaşacı olma gibi davranışlar örnek verilebilir.
- Anal Dönem (1-3 yaş): Bu dönemde çocuk, fizyolojik gelişmeye bağlı olarak dışkılama faaliyetlerini kontrol etmeyi öğrenir. Ana baba tarafından verilen tuvalet eğitiminin etkileri ileriye yönelik büyük önem taşır. Çocuğun ilgi odağı, başlıca haz kaynağı olan dışkılama organları ve faaliyetleridir. Tuvalet eğitiminin katı ve cezalandırıcı olması halinde bu döneme saplantı olabilir. Aşırı kontrolcü olma, kuralcılık ve cimrilik gibi kişilik özellikleri bu dönem saplantılarının ileride görülebilecek örnekleri sayılırlar.
- Fallik Dönem (3-6 yaş): Bu döneme giren çocuk, kız ve erkeklerin farklı beden yapısına sahip olduklarını öğrenir. Başlıca haz kaynağı cinsel organlardır. Bu dönemde "odipal kompleks" denen, çocuğun karşıt cinsteki ebe-

veyne cinsel yakınlık ve ilgi duyma yaşantısı yer alır. Ana-babaya aynı zamanda duyulan sevgi ve kıskançlık ya da düşmanlık duyguları çocukta çatışma ve kaygı yaratır. Bu çatışma, aynı cinsiyetteki ebeveynle özdeşim kurarak çözümlenmeye çalışılır.

- Latens Dönem (6-11 yaş): Bu dönemde kişiliğin belirli yönleri belirginleşir. Bir geçiş ve bekleyiş dönemi sayılan bu dönemde egonun gelişmesi, davranışlara yansıyan çeşitli sınırlamalar, erteleme ve kontrollerle sürer.
- Genital Dönem (11 yaş sonrası): Cinsel olgunluğa, karşı cinsten olan kişilerle kurulan ilişkiler sonucu ulaşılan dönemdir. Arkadaşlık, cinsellik, mesleğe yönelme, geleceği planlama, evlilik vb. konularda düşünmeye ve hazırlık yapmaya başlama bu dönemde yer alır.

Psikoanalitik yaklaşım, çocuğun dönemselsel bir gelişim örüntüsü geçirdiğini; her gelişim döneminin kişilik gelişimine etkileri bakımından kritik özellikler içerdiğini savunur.

Psikoanalitik kuram tüm davranışları ve açıklamalarını içeren, geniş kapsamlı bir kuram olması nedeniyle diğer kişilik ve psikopatoloji kuramlarının gelişmesinde önemli bir rol oynamış ve davranış bilimlerinin tarihsel gelişimindeki önemli yerini almıştır.

Topografik görüşün öne sürdüğü üç temel kavram nedir? Tanımlayınız.

SIRA SİZDE

FREUD SONRASI PSİKODİNAMİK KURAMLAR: Sosyal Görüşlü Psikoanalistler

Psikoanalitik kuram, 19. yy da artık bağımsız bilim dalları olarak gelişmelerini sürdüren sosyal bilimlerin (sosyoloji, antropoloji vb.) insana bakış açılarından etkilenebilir. Bu bilim dallarına göre insan, Freud'un belirttiği gibi yalnız biyolojik bir varlık değil, aynı zamanda sosyal bir varlıktır; toplumun ürünüdür. Bu görüşün giderek güç kazanması doğrultusunda Freud'un izleyicilerinden bir çoğu klasik psikoanalizden ayrılıp, psikoanalitik kurama yeni bir yön verme çabasına girişmişlerdir. Bu kuramcılarının başlıcaları Alfred Adler, Karen Horney, Eric Fromm ve Harry Stack Sullivan'dır. Bu kuramcılarının kuramlarında savundukları görüşlerden burada çok kısa söz edilecektir.

Alfred Adler

Adler'e göre insan sosyal bir varlıktır; sosyal dürtüler tarafından güdülenir. Sosyal ilgi (social interest) doğuştan vardır; ancak, diğer insanlarla ve sosyal kurumlarla olan ilişkiler bireyin yaşadığı toplum tarafından belirlenir. Davranışın sosyal belirleyicilerinin önemi üzerinde durması; yaratıcı kendilik (creative self) kavramını, -Freud'un "ego" kavramı yerine- bireyin yaşantılarını yorumlayan, anlam kazandıran bir sistem olarak açıklaması, kişiliğin emsalsizliğini önemsemesi, cinsel içgüdüye daha az önem vermesi, bilinci (consciousness) kişiliğin temeli ve esası olarak kabul etmesi gibi başlıca kuramsal gelişmeler, Adler'i Freud'dan ayıran ve kendisinden sonra gelen birçok kişilik kuramcısını da etkileyen özellikler olmuştur.

Adler'e göre insan sosyal bir varlıktır; sosyal dürtüler tarafından güdülenir.

Karen Horney

Horney, düşüncelerini yeni bir "kişiliği anlama" yolu olarak kuramsal bir çerçeveye sokmak yerine, yine psikoanalitik düşünce doğrultusunda, psikoanalizi daha sağlam bir temele oturtmak için yapılması gereken değişiklikler üzerinde durmuş;

Adler gibi özellikle kuramın mekanistik, biyolojik yönlerini eleştirmiştir. Freud'a göre insanın doğası dünyanın her tarafında aynıdır. Kuramcı kendi kültüründe belirli bir insan kesimini kapsayan klinik gözlemlerine dayalı kişilik özelliklerini, tüm insan evreninin doğasına bağlamıştır. Dolayısıyla, insanlararası-sosyal-iletişim ve etkileşimin ve toplumsal-kültürel etmenlerin rolünü önemsemediği görülür. Horney'e göre evrensel normal psikoloji yoktur; zira bir kültürde "nevrotik (anormal)" kabul edilen bir davranış diğerinde "normal" kabul edilebilir. Klasik olarak "nevroz" veya "psikonevroz" bireyde kaygı ya da kaygıya karşı özel savunma belirtileri ile kendini belli eden bireyin gerçekle bağlantısının kopmadığı, toplumsal uyumunun genellikle fazla bozulmadığı tüm işlevlerde bozukluğun hafif olduğu rahatsızlıklar grubudur.

Horney'in ortaya attığı en önemli kavram olan temel kaygı, çocuğun kendisini düşman bir dünyada yalnız ve yetersiz hissetmesidir.

Horney'in ortaya attığı en önemli kavram temel kaygıdır. Çocuğun kendisini düşman bir dünyada yalnız ve yetersiz hissetmesidir. Bu kaygının gelişmesinde en önemli rolü, çocuğun ana baba ile olan ilişkilerinde güvenliği sarsacak bir etmen oynar. Örneğin, aşırı sevgi veya reddedilme; aşırı koruyuculuk veya baskılama; aile içi çatışmalar vb. Çocuğun normal gelişmesi için koşulsuz olarak sevilip istendiğine inanması gerekir. Horney, Freud'dan farklı olarak insanların içsel çatışmalara yatkın olarak doğmadıklarına, çatışmaları sosyal koşulların doğurduğuna, nevrozlarda ise özellikle zor çocukluk yaşantılarının rolünün çok önemli olduğuna değinir.

Erich Fromm

Fromm, birey ve toplum arasındaki ilişki ile ilgilenmiştir. Ona göre psikolojinin esas sorunu bireyin toplumla, dünya ile ve kendisiyle nasıl bir ilişki kurduğunun incelenmesi ve anlaşılmasıdır. Bu ilişki şekli, öğrenme ve toplumsallaşma süreçleri sonunda edinilir. Böylece bir kendini bir üyesi olarak buluverdiği toplum, onun nasıl bir kişilik geliştireceğini de belirler. Birey ve toplum arasındaki ilişki Freud'un düşündüğü gibi statik değil, devamlı değişme halindedir.

Harry S. Sullivan

Sullivan, kişiliğin varsayımsal bir kavram olduğu ve kişiler arası ilişkilerden ayrı olarak incelenemeyeceğini savunmuştur. Buna göre inceleme birimi insan değil ilişki durumudur. Kişiliğin yapısal örgütü içsel algılardan (biyolojik dürtüler) çok insanlar arası ilişkilerin ürünüdür. Sullivan, biyolojik etmenleri reddetmemekle birlikte kişilik gelişmesi yönünden sosyal belirleyicilere daha çok önem verir. Kalıtım ve gelişim bireyin belirli kapasite ve eğilimlerini belirlerse de bireyin yeteneklerini gösterme, doyum alma yolları, kişilerarası ilişkiler vasıtasıyla kültür-toplum tarafından belirlenir.

Bu kuramcılarının dışında Erik Erikson' un kuramında gelişimin dönemsel olduğu, bu dönemlerin herbirinde değişik önemli sosyal gereksinimlerin kişiliği etkilediği savunulur.

SOSYAL GÖRÜŞLÜ PSİKOANALİSTLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Yukarıda sıralanan kuramların (listeye başkaları da eklenebilir) herbiri önemli bazı açılardan Freud'un psikoanalitik görüşlerinden ayrılıyorsa da, özde sakladıkları belirli öğeler yönünden onun kuramsal çizgisini sürdürmüşlerdir. İşte bu öğeler nedeniyle psikodinamik-psikoanalitik sınıfa girerler. Bunlar:

- Bilinç, bilinçli düşünce ve davranış vurgulanıyorsa da bunların temelinde yine bilinçdışı zihinsel süreçler vardır.

- Bu bilinçdışı süreçler, kaygının ortaya çıkmasında rol oynarlar; ancak, kaygının yapısal belirleyicisi değildirler. Kaygı, toplum tarafından, bireyin doğuştan getirdiklerinin toplumla etkileşimi sonucunda ortaya çıkar.
- Kişiliğin gelişip şekillenmesinde ilk çocukluk yaşantıları önemlidir.

Freud'un kuramsal yaklaşımını temsil eden bu temel öğelere karşın grup olarak onları farklılaştıran ve "Sosyal Görüşlü Psikoanalistler" grubuna sokan belirli özellikleri ise şöyle özetlenebilir:

- İçgüdülerin önemini kabul etmekle birlikte sosyal etmenlerin, gereksinimlerin, kişiliğin gelişmesindeki rolü vurgulanır.
- Kendilik-benlik saygısı (self-esteem) kavramı önemlidir.
- Psikolojik bütünlük kavramı önemlidir.

İNSANCIL YAKLAŞIMI SAVUNAN KİŞİLİK KURAMLARI

Freud sonrası psikodinamik kuramlar, Freud'un, toplumun hedefleriyle ters düşen, kişinin daha çok cinsel ve saldırgan dürtülerle yönlendirildiği görüşünden ayrılmayı simgelerler; çünkü onlar sosyal gereksinimler ve bilinçli (ego) süreçler üzerinde dururlar. Bu hareketin daha da ileri boyutu İnsancıl (humanistic) kişilik kuramları adı altında gruplanır. Bu kuramlar daha çok kuramcılarının isimleriyle anılır. Örneğin Carl Rogers, Abraham Maslow, Charlotte Buhler, Rollo May, Victor Frankl ve Thomas Szasz. Bunlar kendilerini, daha sonra gelişen davranışçı (behavioristic) kuramsal yaklaşım ile psikoanalitik yaklaşım arasındaki -insana özgü özelliklerin dikkate alınmadığı- boşluğu dolduran, tamamlayan "üçüncü güç" olarak görülmüştür.

Fenomenolojik Yaklaşım: Bireye ait öznel zihinsel yaşantıların dikkate alınması. Yani kişi yalnız karşılaştığı fiziksel çevreye ve koşullarına -gerçekliğe- basit tepkilerde bulunmaz; onları kendine göre değerlendirerek yorumlar. Bu onun dünyayı algılamasıdır, gerçek budur.

Kişinin Bütünlüğü: Diğer kuramların bir bütünlüğü anlamak için onu en basit parçalarına indirgeme yaklaşımını ihtiyatla ele alırlar. Örneğin, ilk davranışçıların, davranışı, refleksler ve yalnız uyarıcı-tepki düzeyinde anlamaya çalışmaları. Buna, "basite indirgeme" (reductionism) denir. İnsancıl kişilik kuramcıları, bu yaklaşımı tamamen reddetmez; hatta gerekliliğini çeşitli insan davranışlarının anlaşılması için kabullenirlerse de, onlar için esas olan ve ihmal edilmemesi gereken, "kişiliğin, parçalarının biraradaki anlamlı bütünlüğü" olduğu görüşüdür.

Gerçekleşim Eğilimi-Gücü: Bireyin, psikolojik olarak olumlu yönde gelişme ve büyüme gizilgücü (varolabilme gizilgücü). İnsancıl kişilik kuramcıları, çevrenin önemini küçümsemezler. Şöyle ki, kişi ancak verimli bir çevrede tam anlamıyla kendini gerçekleştirebilir. Ancak, bu gerçekleşimin yönü ve çevrenin kullanımı, organizmanın, bireyin içinden güdülenir. İşte bu güdüleme gücü, içten gelen seçme yetisi, gerçekleşim eğilimidir. İnsancıl kişilik kuramcılarından burada yalnız Carl Rogers'tan kısaca söz edilecektir.

Carl Rogers

Rogers, kişilerarası ilişkileri önemseyen ve bu yöndeki çalışmalarını psikoterapi tekniğine indirgeyen, bu alanda çok etkili olmuş bir kuramcıdır. Kuramını yalnız kişiliği anlamak ve açıklamak için değil, "psikolojik tedavi-psikoterapi" sırasında olabilecek kişilik değişmesi ve gelişmesini anlamak için de geliştirmiştir.

Rogers'ın kişilik kuramı şöyle şu başlıklar altında özetlenebilir:

İnsancıl (humanistic) kişilik kuramları, sosyal gereksinimler ve bilinçli (ego) süreçleri üzerinde dururlar.

Rogers, çalışmalarında kişilerarası ilişkileri önemsemiş ve bu yöndeki çalışmalarını psikoterapi tekniğine indirgeyebilmiştir.

- Her birey kendisinin merkezi olduğu devamlı değişen bir yaşantı dünyasında yaşar. Bu bireye özgü, özel dünyasıdır ve bu dünyaya fenomenal (yaşantısal) alan denir.
- Birey, bu alana yaşadığı ve algıladığı bir tepkide bulunur. Bu algısal alan birey için gerçektir.
- Davranış, bireyin gereksinimlerini, yaşadığı ve algısal alanında algıladığı gibi doyurma amacına yönelik bir girişimdir. Bu girişimde çevresiyle ilişkiler kurar ve gerçeği sınar.
- Bireyin benimsediği davranış şekil ve yollarının çoğu, bireyin kendilik kavramıyla tutarlı olanlardır.

Rogers'a göre kendilik kavramı örgütlenmiş bir bütündür. Bu bütün, bireyin, hem yalnız kendisine ait algılarını, hem de çevresindeki diğer insanlar ve nesnelere olan ilişkilerinin kapsamındaki algıları ve bunlara yüklenen değerleri içerir. O halde sabit değildir, değişen ve gelişen bir süreçtir; kişi olma sürecidir. Kişilik tam anlamıyla fonksiyonda bulunan, kendini gerçekleştirme sürecini yaşayan bireyde sembolize edilir.

İnsancıl kişilik kuramlarının değerlendirilmesine gelince bu kuramların, insanın tüm gizilgüçlerinin açığa çıkarılarak kullanılmasından söz edilebilir. Tam anlamıyla fonksiyonda bulunan birey haline gelmesi görüşü, toplumları, özellikle bu amaçla belirli konularda (örneğin, iletişim, meditasyon, fiziksel egzersiz grupları, eğitim ve öğretim, ana baba tutumları ve psikoterapi) bireylere beceri kazandırma amacına yöneltmiştir.

DAVRANIŞÇI YAKLAŞIM

"Davranış Kuramı" terimi ile "Öğrenme Kuramı" terimleri çoğunlukla eş anlamda kullanılırlar. Davranışçı Yaklaşım, ilk çalışmalarda ortaya konan öğrenme ilkeleri ve bunlara dayalı uyarıcı-tepki (davranım) modelinin, kontrollü koşulların sağlandığı laboratuvar deney ortamlarındaki deney ve araştırma bulgularından temelini alır.

Uyarıcı-tepki veya davranım (U-D) modelini, davranışı ve kişiyi anlamının tek yolu ve açıklaması olarak katı bir biçimde benimseyen kuramcılardan J.B.Watson, bu akımın kurucusu sayılır. Diğer önemli isimlerden başlıcaları Pavlov, Bekhterev, Thorndike, Guthrie, Hull, Skinner, Berkeley, Hume ve Hobbs'tur.

Davranışçı yaklaşıma göre tüm davranımlar öğrenme yoluyla kazanılır. Öğrenme ilkelerinin U-D modelinde kullanılması ile birçok davranış anlaşılabilir ve gerektiğinde değiştirilebilir.

SOSYAL ÖĞRENME KURAMLARI

Bu kuramlar, bilişsel-sosyal kuramlar diye de anılırlar. Psikolojide uzunca bir geçmişi olan öğrenme, bilişsel süreçler ve sosyal etki konularında yapılan laboratuvar deney ve araştırmalarından yola çıkılarak gelişen "davranışçı" yaklaşımın uzantısıdır. Bunların sosyal yaşantılara verdikleri önem, Freud sonrası sosyal görüşlü psikodinamik ve psikoanalitik yönelimli ego psikologları; Freud'a karşıt bir gelişme olan öğrenme ilkelerine dayalı davranış inceleme yöntemi olarak yalnız laboratuvar bulgularına dayanan "Davranışçılık" ile aralarında bağlantı kurulmasına yol açmıştır. Julian Rotter bu yaklaşımın babası sayılırken, Albert Bandura ve Walter Mischel de diğer başlıca kuramcılardır. Sosyal-bilişsel öğrenme kuramlarının temel görüşleri şöyle özetlenebilir:

Davranışa Ait Nesnel -Objektif- Bilginin Önemi: Psikodinamik ve insancıl yaklaşımın klinik temelli sezgiye dayalı yargı ve değerlendirmelerine pek itibar etmezler. Onlar için önemli olan gözlenebilir, nesnel bir şekilde ölçülebilir, somut davranış verilerine dayanarak kişiliği anlamak ve çalışmaktır.

Davranışçı yaklaşıma göre tüm davranımlar öğrenme yoluyla kazanılır.

Sosyal Çevrede Öğrenme: Kişilik özellikleri öğrenilmiştir ve bu öğrenme sosyal çevre ile etkileşim sonucunda yer alır. Her birey ayrı sosyal koşullara tabi olacağından, farklı davranış tarz ve özellikleri kazanacak, bu da o bireyin kendine özgü kişilik özelliklerini oluşturacaktır. Sosyal etkileşim sırasında davranışları izleyen sosyal ödül (övgü veya onaylama), olumlu pekiştirici rolü oynayacaktır. Başkalarını gözleyerek öğrenme -model alma- üzerinde de durulur. Kuramcılardan Bandura bu alanın öncüsü sayılır.

Kişilik Değişkenleri Olarak Bilişsel (cognitive) Kurultular: İlk davranışçıların vurguladığı gibi öğrenmenin yalnız basit bir uyarıcı-davranım bağlantısı ile gerçekleşmediği, nesne, olay ve ilişkilerin zihinsel-bilişsel formülasyonlarının oluşturulması sonucu gerçekleşebileceği varsayılır. Birey adeta bir bilim adamıdır. Dışındaki dünya ile aktif ilişkiye girerek bilgi araştırır, bu bilgiye dayalı denenceler geliştirir, bunları kendisini yönlendirmek için kullanır. Bu denenceler yani bilişsel kurultular, bireyin değerlerini, amaçlarını ve beklentilerini içerir.

Kişilik, bireyin tüm bilişsel yapılanmasını kapsar. Herkesin kendine özgü bilişsel kurulumuna bağlı olarak kişiliği oluşur.

Kişilik Değişkenlerinin Duruma Özgülüğü: Öğrenme belirli bir çevre bağlamında yer alır. Bu bir öğrenme durumudur. Dolayısıyla, öğrenilen bilişsel kurultular -kişiliğin temelini oluşturan- durumlara bağlıdır. Örneğin, birey, spor faaliyetinin yer aldığı alanda saldırgan olmayı öğrenmişse, bu başka durumlara genellenmeyebilir. Buna göre spor alanında saldırgan olan, sınıfta çekingen olabilir; sahnedeki atılan olan, sosyal bir partide içe kapanık davranış sergileyebilir.

Sosyal bilişsel öğrenme kuramlarının değerlendirilmesinde sosyal öğrenme yaklaşımının özellikle, "kişilik değişkenlerinin durumsal olması, davranışlarda bilinçliliğin, kişiliğin araştırılmasında" sınamaya dayalı deneysel yöntemi benimsemesi yönünden çok değerli olduğu söylenebilir. Davranış hakkında nesnel objektif ölçümlerin, kontrollü koşulların sağlandığı laboratuvarlarda alınması, klinik gözlemlere dayalı verilerden daha güvenilirdir. Ancak, bunun da getirdiği kısıtlamalar vardır. Bu kısıtlıklar şu başlıklar altında toplanabilir.

- Bütünlüğün kaybı: Özellikle klinik yönelimli psikologların eleştirisi, laboratuvarlarda tek tek davranış parçacıklarının gözlenmesine dayalı verilerin, sonra biraraya getirilerek kişiliğin-bütünün-anlaşılması için uygun olmadığı doğrultusundadır.
- Bilişlere önem verilmesi-Dürtü ve heyecanlara az önem verilmesi: Laboratuvar yönteminin insanı ve kişiliği anlamak için kullanılmasının getirdiği kısıtlılıklardan birisidir. Dürtü ve heyecanlar, organizmanın içinde, bilindiği ya da çoğu zaman gözlenemez konumdadır. Ancak bu konumları, onların gözardı edilerek önemsenmemelerini gerektirmez.

Sosyal görüşlü psikoanalistlerin ortak özelliği nedir? İnsancıl yaklaşımla karşılaştırınız.

SIRA SİZDE

KİŞİLİK DEĞERLENDİRİLMESİ VE KİŞİLİK TESTLERİ

Kişilik kuramları genellikle bireyler arasında farklılığın olduğunu ve bunun ölçülebileceğini bir sayıyı olarak kabul eder. Bu görüş kişiliğin ölçülmesi ve değerlendirilmesi konusunun temelini oluşturur. Kişiliğin değerlendirilmesi, bireyin kişiliğini oluşturan çeşitli davranışsal özellikleri hakkında bilgi edinme işlemlerinin tümüdür. Bir başka deyişle, kişinin "belirli durumlar"daki belirli koşul ve uyarıcılarla olan ilişkilerinin sistematik olarak gözlenmesidir.

Kişiliğin değerlendirilmesi, bireyin kişiliğini oluşturan çeşitli davranışsal özellikleri hakkında bilgi edinme işlemlerinin tümüdür.

Birey hakkında bilgi edinirken, onun davranışlarının hangi koşul ve uyarıcı ortamlarında yer aldığını; bu uyarıcıların davranışları ne şekilde etkilediğinin anlaşılmasına çalışılması gereklidir. Kişinin içinde bulunduğu böyle bir durum, genellikle çeşitli fiziksel özellikler ile davranışlara etki yapabilecek uyarıcı ve koşullardan oluşur. Kişinin bu gibi durumlarda yaptığı davranışların dikkatli ve sistematik olarak gözlenmesi bize kişinin özellikleri hakkında bilgi sağlar. Sözü edilen belirli durumlara en iyi örneği ise aşağıda tanıtılan kişilik testleri oluşturur. Biz bunların başlıcalarını, objektif ve projektif kişilik testlerine örnekler olarak sunacağız.

Objektif Kişilik Testleri

Kişilik alanında geçerli ve güvenilir ölçümlerin geliştirilmesi çabası, 1. Dünya Savaşı döneminde zeka testlerinin geliştirilerek başarıyla kullanılması ile birlikte artmıştır. Geliştirilen çeşitli kişilik testleri arasında halen en yaygın olarak kullanılanların başında "Minnesota Çok Yönlü Kişilik Envanteri" (Minnesota Multiphasic Personality Inventory-MMPI) gelmektedir. S.R.Hathaway ve J.C.Mc Kinley tarafından geliştirilen testle ilgili zengin klinik bilgiler ilk yayınlandığından (1943) bugüne sistematik olarak saptanmış; birçok ülke için standardizasyonu gerçekleştirilmiştir. "Doğru", "yanlış" ve "bilmiyorum" şeklinde yanıtlanan 550 maddeden oluşan MMPI, bireyin kişisel ve toplumsal uyumunu objektif olarak değerlendirmeyi amaçlayan ölçeğin ülkemiz için standardizasyonu, Prof. Dr. Işık SAVAŞIR tarafından yapılmıştır.

Testin 10 adet kişilik ve 3 adet geçerlik alt testi vardır. Temel amaç tanıya yönelik kişilik değerlendirmesi olduğu için alt testlerden 9'u psikopatolojik tanı gruplarına göre ayrılmışlardır. Bunlar: Hs (Hipokandria); D (Depresyon); Hy (Histeri); Pd (Psikopatik Sapma); Mf (Maskulinite-femininite); Pa (Paranoya); Pt (Psikasteni); Sc (Şizofreni), Ma (Hipomani)dir. Daha sonra geliştirilen 0-Si (Sosyal içedönüklük) alt testi de teste eklenmiştir.

Klinik alt testlerden başka L,F, ve K diye adlandırılan 3 geçerlik alt testi vardır. Bu testler, bireyin test alma tutumlarını değerlendirmeyi amaçlarlar ve elde edilen klinik puanların geçerlik derecesiyle ilgili bilgi sağlar. Bu ölçeğin kapsamındaki bazı test maddelerine ait örnekler şunlardır:

- Bazen utanınca çok terlerim.
- Yürürken kaldırımdaki yarıklara basmamaya dikkat ederim.
- Rüyalarımın çoğu cinsel konularla ilgilidir.

Doğru olarak işaretlenmiş cevap kağıdı örneği.

	D	Y
1.		■
2.	■	
3.		■

Bunlara benzer maddeleri kişi tek tek okuyarak durumuna uygun olup olmalarına göre doğru (evet), yanlış (hayır) olarak, yukarıda örneği görülen türden bir yanıt kağıdı üzerinde işaretler. Madde hakkında hiçbir şey bilmiyorsa hiçbir işaret koymayabilir (bilmiyorum).

Projektif Kişilik Testleri

Projektif testler, Freud'un Psikoanalitik yaklaşımının temelindeki psikodinamik görüşe dayanır. Kişinin içsel yaşantılarını yansıtacağı esasına dayandırılmışlardır. Bu testlerin amacı, kişilerin psikolojik yaşantılarını -duygu, düşünce, kaygı ve çatışmalar- sunulan belirsiz test uyarıcılarına yansıtılmalarını sağlamaktır.

Projektif testlerin genel olarak özellikleri şunlardır:

- Yanıt özgürlüğü vardır. Objektif testlerin aksine evet, hayır gibi kısıtlı yanıtlar yerine kişi uyarıcıları, kendine göre, istediği gibi yanıtlar. Hiçbir sınırlama yoktur.
- Uyarıcılar tam olarak belirlenmemiştir. Böylece bireyin belirsiz uyarıcıyı kendine göre değerlendirip, duygu ve düşüncelerini yansıtacağı beklenir.
- Kişiliğin bütününe değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Projektif testlerin uyarıcılara değişik ve çok sayıda özgür yanıt verme özelliği, yanıtların istatistiksel olarak değerlendirilmesini, nesnellik ve güvenilirlik gibi ölçütlere ulaşmayı güçleştirir. Burada örnek olarak bir kaç projektif testten söz edilecektir.

Bu örnekler arasında H.Rorschach tarafından geliştirilmiş olan **Rorschach Testi** 10 kart üzerine basılmış simetrik mürekkep lekelerinden oluşmuştur. Rorschach testi, bu işte yetişmiş deneyimli bir psikolog tarafından verilmelidir. Bireyle gerekli iyi ilişki kurulduktan sonra kartlar kendisine birer birer gösterilip, mürekkep lekelerinde neler gördüğü, ne algıladığı sorulur. Lekelerin nasıl algılandığı önemlidir. Verilen yanıtlar genellikle kliniklerde davranış bozukluğu tanısı koymak ve kişilik dinamiğini açıklamak için kullanılır.

Bir diğer örnek **Tematik Algı Testi**dir (Thematic Apperception Test- TAT-) H.A.Murray ve C.D. Morgan tarafından geliştirilen test, üzerinde öykü türü yanıt vermeye elverişli resimler olan 30 karttan oluşur. Bireye, genellikle tüm kartlar gösterilmeyebilir. Daha önceden seçilmiş olan belirli sayıdaki kartlar birer birer gösterilerek kendisinden her kart için konulu bir öykü anlatması istenir. TAT'ın sayıtlarından başlıcası, kişinin anlattığı öyküdeki kahramanla özdeşim yaptığı; bu kişiye atfettiği duygu ve düşüncelerin aslında kendi duygu ve düşüncelerinin bir yansıması olduğudur. TAT'ın bir de L. ve S.Bellack tarafından geliştirilmiş olan çocuklara uygulanan formu vardır. CAT (Childrens Apperception Test) diye anılan bu test, üzerinde insan yerine hayvan figürleri olan 10 karttan oluşmuştur. Bu resimler psikoanalitik kuramın etkisiyle psikoseksüel gelişim dönemlerindeki temel çatışmaları yansıtmak biçimde geliştirilmiştir.

TAT ve Rorschach gibi, kliniklerde en sık kullanılan testlerden başka, uygulanması ve değerlendirilmesi daha basit olan Cümle Tamamlama Testleri ile tamamen sözel yanıtlamayı gerektiren Kelime Çağrışım Testleri de vardır. Cümle Tamamlama Testlerine örnek olarak "Rotter Cümle Tamamlama Testi" verilebilir. Bu test yalnız bir iki kelimesi yazılmış gerisi boş bırakılmış cümlelerden oluşur. Örneğin, "Hoşlandığım şey....." Kelime Çağrışım Testleri psikoanalitik yaklaşımdan etkilenmiştir. Bilinçaltını anlama tekniklerinden olan Serbest Çağrışım tekniğine dayanırlar. Bu testler, birbiriyle ilişkisi olmayan kelimelerin biraraya gelmesinden oluşur. Testi alan kişiye bunlar sırasıyla sunularak herbiri için kişinin ilk akla gelen şeyi (kelime) söylemesi istenir.

Kelime çağrışım testleri önceleri zihinsel yeteneklerin araştırılmasıyla uğraşan psikologlarca zihin süreçlerinin incelenmesinde kullanılmıştır. Klinik kullanımlarda ise daha çok psikoanalitik yaklaşımın temsilcileri tarafından, örneğin, C.Jung, "duygusal ve heyecansal yaşantıların" açığa çıkarılması amacıyla uyarıcı anlamsız kelimelerin de buna göre hazırlandığı şekilleriyle kullanılmıştır. Kişilik testlerinin genelde psikolojik testlerin özellikleri açısından kısa bir değerlendirmesini yaparak konumuzu bitireceğiz.

Psikolojik test, davranış örneklerini ölçen standart ve nesnel bir ölçektir.

"Psikolojik test" kavramı, değişik kişiler tarafından değişik anlamlarda kullanılmaktaysa da bugün amacımıza en uygun görünen tanımı Anastasi tarafından verilendir. Bu tanıma göre psikolojik test, davranış örneklerini ölçen standart ve nesnel bir ölçektir. Bir insanın davranışlarından örnekler almadaki amaç, yalnız örnek davranışın kendisini anlamak değil; bu örneğin temsil ettiği daha anlamlı davranışlar hakkında da bilgi edinmektir. Buna, testin yordama gücü (tahmin etme) denir. Örneğin, bir kişilik testi sonucunda kişinin belli bazı durumlarda nasıl davranacağı, ne gibi tutumlar göstereceği hakkında yordama yapmamız sağlanabilir.

Psikolojik testlerin birtakım özellikleri vardır. Tanımımızdaki nesnellik ve standartlık özelliklerine değinilmişti. Bir testin nesnel olması demek uygulamada testin verilmesi, puanlaması ve değerlendirilmesinin, testörün kişisel yanlılık ve değer yargılarından bağımsız olması anlamına gelir.

Bir testin standardize olması ise, testin verilme kuralları, materyali ve puanlama koşullarının önceden saptanmış olması demektir. Bunlardan başka standart bir ölçü aracı olan testin güvenilirliği de olmalıdır. Güvenirlikle, bir testin ölçmek istediğini ne oranda kesin ve iyi ölçtüğü kastedilir. Bu da test tekrarlandıkça puanların oldukça sabit kalmasıyla gösterilebilir.

Bir de testin geçerlik özelliği olmalıdır. Geçerlik, bir testin işlevini ne derecede yerine getirdiğini; yani ölçmek istediği özelliği ölçebilme derecesine denir. Bir ölçü aracının güçlü ve işlevsel olmasını sağlayan yukarıdaki özellik ya da ölçütlerle kısaca değinilmesinin nedeni, psikolojik testler ailesinden olan kişilik testlerinin bu ölçütler bakımından bir değerlendirmesini yapmaktır.

Bugün elimizde çok çeşitli kişilik testleri olmasına karşın anılan test özellikleri (nesnellik, güvenilirlik vb.) yönünden kişilik testlerinin genel olarak zeka ve yetenek testlerinin eriştiği düzeye eriştiği söylenemez. Bunun nedeni, yapılan çalışmaların ya da gösterilen gayretin azlığına bağlı olmaktan çok, kişilik kavramının, bilimin ve psikolojinin çalışılması en güç ve karmaşık konularından biri olmasına bağlanabilir.

Özet

Kişilik Psikolojisi ve Kişilik kavramlarını tanımlayacak, kişiliğin gelişimine etki eden biyolojik ve çevresel etkenleri açıklamak

Kişilik, çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Kişiliğin gelişmesini etkileyen başlıca etkenler biyolojik ve çevresel olmak üzere iki genel grupta incelenmiştir. Kişiliğin anlaşılması ve incelenmesine yönelik çeşitli kuramlar geliştirilmiştir.

Kişiliğin anlaşılması ve incelenmesine yönelik geliştirilen kuramları tanımlayabilmek

Bunlardan başlıcaları psikoanalitik, sosyal öğrenme, davranışçı vb. kuramlardır.

Kişilik kuramları karmaşık davranışları kısa ve açık ifadesini sağlamaları, mevcut bilgileri anlamlı bir bütün haline getirmeleri açılarından önemlidir. Sigmund Freud tarafından geliştirilen psikoanalitik kuram, kişiliği tanımlarken yapısal ve topografik görüşleri temel alır. Yapısal görüş zihinsel yaşamın bir biriyle çatışma halinde olan ancak birbirini tamamlayan id, ego ve süperego öğelerini tanımlar. Topografik görüş ise zihinsel yaşamın yüzeysel yapısını oluşturan betimleyici özellikleri bilinçaltı, bilinçöncesi ve bilinç olarak ele alır. Freud sonrası

psikodinamik kuramlar ya da sosyal görüşlü psikoanalistler insanı sadece biyolojik bir varlık değil aynı zamanda sosyal bir varlık olarak toplumun bir ürünü görmüşlerdir. Bu kuramcılar arasında Adler, Horney, Fromm ve Sullivan yer alır. Bir diğer yaklaşım ise insancıl kişilik kuramıdır. Bu kuram sosyal gereksinim ve bilinçli (ego) süreçler üzerinde durur. Bu kuramlar daha çok kuramcılarının isimleriyle anılır. Carl Rogers, Abraham Maslow, Rolla May, Victor Frankl bu isimler arasında yer alır. Davranışçı kuram ise öğrenme kuramı ile paralel kavramları kullanmaktadır. Sosyal bilişsel öğrenme kuramları ise davranışçı kuramların bir uzantısı olarak öğrenme, bilişsel süreçler ve sosyal etki konuları üzerine yoğunlaşır.

Kişiliğin değerlendirilmesi için yapılan kişilik testlerinin neler olduğunu ve özelliklerini açıklayabilmek
Kişiliğin değerlendirilmesi çeşitli kişilik ölçekleriyle yapılır. Kişilik ölçekleri genellikle objektif ve projektif olmak üzere iki büyük kategoride incelenebilir. Objektif testlere MMPI, projektif testlere Rorschach ve TAT başlıca örnekler olarak verilebilir.

Kendimizi Sınayalım

1. Kişiliğin değişik "bireylerarası ilişki durumlarından var-dandığı" görüşü kime aittir?

- W. James
- Sullivan
- E. Fromm
- S. Freud
- E. Erikson

2. Aşağıdakilerden hangisi herhangi bir kuramda olması beklenen bir özelliktir?

- Değişkenlerin gözlenemez olması
- Kavram tanımlarının binişikliği
- Sınanabilir denencelerin olması
- Spekülasyon dayalı kavramların olması
- Deneye elverişli olmaması

3. Aşağıdaki ifadelerden hangisi psikoanalitik kuram için doğru bir ifadedir?

- Kişiliği kapsamlı bir bütün olarak ele alır.
- Kapsamlı olması nedeniyle ekonomik değildir.
- Spekülatif olması bakımından etkin olamamıştır.
- Kişilik kuramı olarak yetersiz bulunmuştur.
- E. Erikson tarafından ileri sürülmüştür.

4. Aşağıdakilerden hangisi bilinçaltı kavramını ifade eder?

- Zihinsel yaşamın betimleyici niteliğidir.
- Zaman-mekan ve mantık çarpıklıklarının olmadığı psişik yaşam kesitidir.
- Gerçeklik ilkesine göre çalışan sistemdir.
- Psikoanalitik kuramın kişiliği açıklayan temel kavramlarından biridir.
- Bilince en yakın kısımdır.

5. Aşağıdakilerden hangisi kişilik psikoloğu için önem taşır?

- Davranışın biyolojik işlevselliğidir.
- Davranışın kalıtsal yönleridir.
- Davranışın psikolojik işlevselliğidir.
- Davranışın öğrenilen özellikleridir.
- Davranışın bilinmeyen özellikleridir.

6. Kişilik kuramlarıyla ilgili olarak aşağıdaki ifadelerden hangisi **yanlıştır**?

- Kişilik kuramları bilimsel kuram olma özelliklerinin çoğundan yoksundur.
- Bilimsel özellikleri tümüyle kapsayan tek ve kapsamlı bir kişilik kuramı geliştirmek imkansızdır.
- Kişilik kuramları kişiliğin temelinde doğadaki temel düzenin olduğu sayılısını kabul ederler.
- Kişilik kuramları karmaşık olayları basitleştirerek daha anlamlı hale getirirler.
- Kişilik kuramlarının işlevselliği tartışılmaktadır.

7. Dürtü ve heyecanları göz ardı ederek bilislere ağırlık veren kişilik kuramı aşağıdakilerden hangisidir?

- İnsancıl kişilik kuramları
- Sosyal görüşlü psikoanalitik kuramlar
- Davranışçı kuramlar
- Sosyal öğrenme kuramları
- Fenomolojik kuramlar

8. Aşağıdakilerden hangisi projektif kişilik testlerinin özelliklerinden birisi **değildir**?

- Uyarıcıları tam olarak belirlenmemiştir.
- Kişiliğin bütününe değerlendirilmesi amaçlanmıştır.
- Nesnellik ve güvenilirlik gibi ölçütleri karşılamaya uygundur.
- Freud'un psikoanalitik yaklaşımını temel alırlar.
- Yanıt özgürlüğü vardır.

9. Aşağıdakilerden hangisi sosyal öğrenme kuramlarının **temel** görüşlerinden birisi **değildir**?

- Birey, aktif olarak dış dünya ile ilişkiye girerek bilgi araştırır.
- Herkesin bilişsel kurulumu aynı şekilde oluşur.
- Kişilik gözlenebilir somut davranışlara bakılarak anlaşılmalıdır.
- Öğrenme belirli bir çevre bağlamında gerçekleşir.
- Başkalarını gözleyerek öğrenme modeli üzerinde durur.

10. Aşağıdaki kuramcılardan hangisine göre kendilik kavramı örgütlenmiş bir bütündür?

- S. Freud
- C. Rogers
- A. Adler
- E. Fromm
- H. Sullivan

Yaşamın İçinden

Son yıllarda bilim alanındaki en büyük gelişmeler, kuşkusuz ki genetik mühendisliği alanında yaşanmıştır. Bunlardan en önemlisi insan genom projesinin tamamlanmış ve insanın gen haritasının çıkarılmış olmasıdır. Bir diğer önemli buluş ise canlıların klonlama yöntemi sayesinde genetik olarak tıpatıp aynılarının oluşturulabilmesidir.

Genetik alanındaki bu gelişmeler beraberinde önemli tartışmaları getirmiş ve dünya gündemini meşgul etmiştir, hala da etmektedir. Bu tartışmalardan bir tanesi, insan genom bilgilerini ve klonlama yöntemini kullanarak dünyada çok önemli işler yapmış ve tarihe geçmiş kişilerin aynılarını yaratma konusundadır. Örneğin Einstein'ın ya da Atatürk'ün genetik olarak aynı olan bir bebek yaratalım ve ondan tekrar büyük işler yapmasını bekleyelim mi, gibi. Tabi ki bu olumlu örneklerin yanında bir Hitler daha yaratma tehdidi de gündemdedir.

Yukarıda verilen tartışmayı size anlatılan kişilik psikolojisinin kavramlarıyla düşününüz. Kişilik psikolojisi bağlamında anlatılanları göz önüne aldığınızda, bir insanın genetik olarak aynıısının yaratılması, onun geçmişteki gibi bir insan olacağı anlamına gelir mi? Örneğin Einstein'ın ya da Atatürk'ün genetik olarak aynı olan ikizlerini yaratsak, bu bebekler büyüdüklerinde Einstein'ın ikizi önemli bir bilim adamı, Atatürk'ün ikizi büyük bir lider olurlar mı? Bu konuyu kişilik psikolojisi bilgilerini kullanarak nasıl tartışsınız?

Biraz Daha Düşünelim

1. Kişilik Psikolojisi ve Kişilik kavramlarını tanımlayarak, kişiliğin gelişimine etki eden biyolojik ve çevresel etkenleri açıklayınız.
2. Kişiliğin anlaşılması ve incelenmesine yönelik geliştirilen kuramları kısaca tanımlayınız.
3. Kişiliğin değerlendirilmesi için yapılan kişilik testlerinin neler olduğunu ve özelliklerini açıklayınız.

Başvurabileceğimiz Diğer Kaynaklar

- HALL, C.S., LINDZEY, G. **Theories of Personality**. New York, John Wiley, 1970.
- HARLOW, H.F. **"Love in Infant Monkeys" Scientific American**. 200, 68-74, 1959, Aktaran: Gerow J.R. Psychology An Introduction New York: Harper and Collins, 1995.

HARLOW, H.F., HARLOW, M.K., SUOMI, S.T. **"From Thought to therapy: Lessons from a private library" American Scientist**. 59, 536-549, 1971, Aktaran: Gerow J.R. Psychology An Introduction. New York: Harper and Collins, 1995.

LAMB.M.E., HWANG, C.P., FRODI, A.M. ve FRODI, M. "Security of mother and father infant attachment and its relation to sociability with strangers in traditional and nontraditional Swedish families" **Infant Behavior and Development**. 5, 355-368, 1982, Aktaran: Gerow J.R. Psychology An Introduction New York: Harper and Collins, 1995.

MADDİ, S.R., **Personality Theories**. A comparative analysis, Illinois: The Dorsey Press, 1977.

MEADOWS, P. KROEBER VE KLUCKHOHN, **Sosyal ve Kültürel Değişme**. Çev.G.BOZKURT, H.Ü.Yayınları, D-21; Ankara: Cihan Matbaası, 1976.

SAVAŞIR, I. **Minnesota Çok Yönlü Kişilik Envanteri Elkitabı**. (Türk Standardizasyonu), Ankara: Sevinç Matbaası, 1981.

STERN, D. **The First Relationship**. Cambridge, M.A.: Harvard University Press, Aktaran: Grew J.R. Psychology An Introduction New York: Harper and Collins, 1995.

Yanıt Anahtarı

1. b Yanıtınız yanlış ise Kişilik Kuramları bölümünü tekrar okuyunuz.
2. c Yanıtınız yanlış ise Kişilik Kuramları bölümünü tekrar okuyunuz.
3. c Yanıtınız yanlış ise Freud'un Kuramını tekrar okuyunuz.
4. d Yanıtınız yanlış ise Kişilik Kuramları bölümünü tekrar okuyunuz.
5. c Yanıtınız yanlış ise Kişiliğin Tanımlanması bölümünü tekrar okuyunuz.
6. b Yanıtınız yanlış ise Kişilik Kuramları bölümünü tekrar okuyunuz.
7. d Yanıtınız yanlış ise Sosyal Öğrenme Kuramları bölümünü tekrar okuyunuz.
8. c Yanıtınız yanlış ise Psikolojik Testler bölümünü tekrar okuyunuz.
9. b Yanıtınız yanlış ise Sosyal Öğrenme Kuramları bölümünü tekrar okuyunuz.
10. b Yanıtınız yanlış ise Kişilik Kuramları bölümünü tekrar okuyunuz.

SİGMUND FREUD (1856-1939)

*P*sikoloji tarihinin en tanınan bilim adamı olarak karşımıza çıkan Freud yazdığı eserlerle insanın doğasının yeni bir gözle görülmesine ve bireyin davranışının yeni bir açıdan algılanmasına yol açmıştır. Kırk senelik meslek yaşamında bir çok eser yayımlayan Freud'un modern Psikoloji'nin oluşumunda çok önemli etkileri olmuştur. Freud 19. YY'ın burjuva temel değerlerine sahip bilimsel pozitivistinden ve yaşamla ilgili akımlardan yoğun bir biçimde etkilenmiş bir düşünürdür. Sigmund Freud bir Yahudi ailesinin çocuğu olarak 1856'da Freiburg'da doğdu. Dört yaşına geldiğinde ailesiyle birlikte Viyana'ya taşındı. 1938 yılına kadar olan çalışmalarını bu kentte tamamladı. Daha sonra Avusturya'nın Almanya ile birleşmesinden sonra İngiltere'ye gitti. Freud yaşamında çok başarılı bir öğrenci olmuş ve en üstün derecelerle gittiği okullardan mezun olmuştur. 1881'de Viyana Tıp Fakültesi'nden mezun olmuş, 1885 yılında ise Paris'te ünlü Jean Martin Charcot ile çalışmak üzere burs kazanmıştır. Freud için Charcot çok önemli bir kişidir. Çünkü Charcot'un Freud'un davranış bozuklukları konusundaki düşüncelerinin oluşumunda çok önemli etkileri olmuştur. Charcot'un karizmatik kişiliği Freud'u ayrıca çok etkilemiş ve yaşam boyu ona hayranlık duymuştur. 1886 yılında Viyana'ya döndükten sonra muayenehane açan ve doktor olarak çalışan Freud 1939 yılında Londra'da ölmüştür. Eserleri hala da en çok okunan ve tartışılan kişilerden biridir.